

УДК 316.61:371.11:159.21

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ НОВОЇ ЕКОНОМІКИ

О.П. Савенко

У статті розглядаються деякі проблеми організації системи професійної орієнтації молоді в сучасному університеті. Проведено аналіз літературних даних з проблеми професійного самовизначення та підходи до її вирішення. Діяльність системи професійної орієнтації повинна базуватися на таких принципах: повноти системності інформації, формування ключових компетентностей, безперервності професійної орієнтації, особистісно-орієнтованого підходу до професійного самовизначення, проектного підходу. Пропонується професійно-особистісна модель розробки проектів професійного самовизначення, що дозволить вирішити головні завдання системи професійної орієнтації: підготовки молоді до професійного життя та її життєвого самовизначення.

Ключові слова: професійна орієнтація, ключові компетентності, професійне самовизначення, самодіагностика, модель, проектний підхід, особистісно-орієнтований підхід.

Сучасна епоха характеризується бурхливими соціально-економічними перетвореннями, що відбуваються в суспільстві, яке переходить до динамічної, непередбачуваної форми розвитку. Змінюються умови і способи праці, з'являються нові професії, що вимагають відповідних знань і умінь. Світ вступив в епоху нової економіки, економіки нових знань, нових технологій. Саме нові знання стають визначальним фактором у розвитку сучасності, бурхливий розвиток якого приводить до стрімких змін як у соціальній, так і економічних сферах життя суспільства. Нова економіка висуває нові вимоги до якостей, здібностей і вмінь, необхідних сучасній людині, до професійних якостей особистості. Назріла нагальна необхідність у формуванні навичок професійного самовизначення у молоді. До моменту закінчення школи вони повинні мати психологічну базу для самовизначення і самореалізації, у школярів повинні бути розвинені потреби в праці, володіння певними трудовими навичками, здатність до творчої діяльності, потреба у спілкуванні, вміння орієнтуватися в

різних галузях знань, вони повинні вміти самоактуалізувати своє покликання.

Звідси випливає важливість проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі. Сучасною наукою накопичено значний досвід як теоретичний, так і емпіричний в розгляданні проблем професійного самовизначення та професійної орієнтації молоді. Але практично підготовкою молоді до професійної діяльності ніхто не займається. Тому особливо актуальною стає розробка принципів і методів у професійній орієнтації.

Питанню професійного визначення молоді присвячено достатньо робіт. Так, у роботі [10] зазначається, що до кола найважливіших завдань як середніх, так і вищих навчальних закладів мають входити допрофесійна підготовка, професійна орієнтація, діагностика, відбір дітей для навчання за спеціальними програмами. При цьому в центрі системи профорієнтації повинна бути особистість, і вся робота має бути націлена на те, щоб допомогти цій особистості сформуванню знання, особисті якості, внутрішні мотиваційні настанови, навички, вміння, що дозволяють повною мірою сприяти саморозвитку і самоактуалізації особистості [10,2, 3].

У соціологічному підході самовизначення характеризує входження покоління в соціальні структури і сфери життя [8]. С. Рубінштейн розглядав проблему самовизначення з точки зору психологічного підходу, у світлі принципу – зовнішні причини діють переоголюючись через внутрішні умови [9]. К. Абульханова-Славська центральним моментом самовизначення вважала самодетермінацію, власну активність, усвідомлення особистістю своєї позиції [1]. Л. Божович розглядала проблему самовизначення у віковому аспекті, зокрема вона характеризує самовизначення як особистісне новоутворення старшого шкільного віку, пов'язане з усвідомленням себе як члена суспільства і необхідністю вирішувати проблеми свого майбутнього [11,12].

Питання професійного і особистісного самовизначення, професійного вибору і професійної самореалізації особистості було досліджено у роботах М. Пряжникова, зробившого значний внесок у дослідження цієї проблеми [14]. Він зробив висновок, що характер і зміст професійної діяльності людини обумовлені її цілісним ставленням до світу, в тому числі до себе. М. Пряжников та

С. Чистякова в своїх дослідженнях виділила такі підходи до визначення та вивчення процесу професійного самовизначення: соціологічний, соціально-психологічний та психолого-педагогічний [13].

У результаті дослідження психологічних особливостей професійного самовизначення старшокласників залежно від рівня їх інтелектуально-особистісної переробки проблем вибору професії виявлено чотири типи осмислення цих проблем учнів старших класів [4]. Це тип з емпіричним рівнем осмислення і неконструктивним підходом до вирішення проблем, тип з теоретизованим способом осмислення і абстрактним розгляданням проблем, третій тип, діловий і прагматичний, з конкретним емпіричним способом вирішення проблем і конструктивним підходом до їх вирішення, і четвертий тип з розглядом проблеми на високому рівні теоретизування і з'ясуванням причинно-наслідкових зв'язків [4].

У роботі [5] розкрито психологічні передумови розвитку в учнівській молоді професійних орієнтацій, що безпосередньо відображають специфіку ринкових відносин. Авторами [6] професійна орієнтація розглядається з позицій самодіагностики, сам суб'єкт є активно діючою стороною.

Розрізняють такі підходи до профорієнтації [7]:

- реалістичний підхід, що базується на детальному прочитуванні професійного та життєвого шляху відповідно до обраного алгоритму чи моделі, яка передбачає кілька варіантів вибору;

- діагностичний підхід, заснований на зіставленні здібностей і схильностей людини, які визначаються в процесі тестування, і вимог, що висуваються відповідною професією, з подальшим прийняттям рішення;

- гуманістичний підхід, який вважає головною метою надання допомоги молодій людині в досягненні повної самореалізації як у житті, так і в професійній праці;

- виховний, або ідеологічний підхід, що реалізує пануючу у суспільстві ідеологічну установку;

- активізуючий (формулюючий) підхід, що має головною метою формування у молодій людини вміння планувати свій життєвий шлях самостійно і усвідомлено.

На наш погляд, підхід до професійного самовизначення повинен бути комплексним, спрямованим в цілому на життєве самовизначення молоді людини, при цьому професійне самовизначення має бути частиною самовизначення, хоча і головною[2].

Процес професійної орієнтації повинен бути безперервним, доступним протягом всього професійного шляху людини. Його можна розбити на такі етапи:

1. Допрофесійна підготовка (під час навчання в школі).
2. Профорієнтаційна робота під час навчання у вищому навчальному закладі.
3. Професійна орієнтація або реорієнтація під час робочого життя.

Таким чином, перед суспільством стоїть завдання створення принципово нової системи профорієнтації, спрямованої на вирішення проблем, що стоять перед суспільством в умовах нової економіки.

Мета статті – сформулювати деякі проблеми організації системи професійної орієнтації в сучасному університеті і намітити шляхи їх вирішення.

Як показують численні дослідження, перед школярами після закінчення навчання стоять такі проблеми:

- у них практично відсутні знання про професії, які існують, сучасні ринки праці взагалі та в регіоні зокрема;
- відсутність знань про власні ресурси та можливості, про відповідність між уподобаннями і здібностями;
- відсутність навичок планування здобуття професії і професійного зростання;
- відсутність культури щодо самопізнання і самовдосконалення.

На особистому та міжособистісному рівнях у сучасних молодих людей стоять проблеми самоусвідомлення, особистісного зростання, несформованості життєвих планів, розбіжність навчальних і професійних інтересів.

Рішенню всіх цих проблем і завдань має бути присвячена стратегія професійної орієнтації. При цьому діяльність системи професійної орієнтації повинна базуватися, зокрема, на таких принципах [3]:

1. Принцип повноти системності інформації.
2. Принцип формування ключових компетентностей.

3. Принцип безперервності професійної орієнтації.

4. Принцип особистісно-орієнтованого підходу до професійного самовизначення.

5. Принцип проектного підходу.

Виділимо характерні особливості, які повинна мати, на наш погляд, система професійної орієнтації.

По-перше, головним об'єктом системи повинна стати (бути) особистість, якій потрібно допомогти формувати знання, особисті якості, внутрішні мотиваційні настанови, що дозволяють повною мірою сприяти саморозвитку і самоактуалізації особистості. Тобто повинен бути реалізований принцип особистісно-орієнтованого підходу, акцентованого на гуманістичну стратегію, яка реалізується шляхом складання реальних проектів професійного самовизначення, спрямованих на з'ясування схильностей і здібностей молодого людини, на розвиток у неї здібностей до самоаналізу, саморозвитку, самоактуалізації, вміння самостійно орієнтуватися в різних ситуаціях і приймати правильні рішення (принцип проектного підходу). При цьому при розробці проектів професійного самовизначення повинен реалізовуватися принцип формування ключових компетентностей як основи зростання професійного потенціалу особистості [2].

По-друге, профорієнтаційна робота з молоддю повинна бути спроектована таким чином, щоб спочатку визначалося потенційне покликання молодого людини, якому сприяють її природні схильності і здібності. Тут можуть використовуватися методика ДДО Клімова, методика самоспрямованого пошуку Голланда, інші методи діагностики і самодіагностики. Потім вибудовується особиста освітня траєкторія (проект професійного самовизначення), в якій зазначаються шляхи та засоби досягнення мети, напрями підготовки та бажана спеціальність (із зазначенням запасних варіантів), варіанти пошуку роботи, професійного зростання, набір компетенцій, що відповідає обраному напрямку. При цьому процес професійного самовизначення повинен бути безперервним, практично переходить з одного етапу навчання до іншого (принцип безперервності). Повинен існувати зворотний зв'язок, що враховує всі можливі варіанти і зміни як в соціально-економічному середовищі, так і у запитах і потребах особистості, що дозволяє вносити корекцію та поправки в плани професійного зростання.

По-третє, система повинна мати достатнє інформаційне забезпечення, що дозволяє реалізовувати принцип повноти системності інформації. Для усвідомленого самовизначення школярів необхідно створити у них цілісне системне уявлення про економічні види діяльності, про методи самодіагностики та психодіагностики, про технології дії на ринку праці, про можливості отримання освітніх послуг. Тому одним з головних завдань, що стоять, на наш погляд, перед будь-якою структурою, яка займається професійним самовизначенням молоді, є організація процесу отримання інформації. Отримавши детальну інформацію щодо чотирьох системоутворюючих блоків, які представляють інформаційні зони, а саме: 1) психологія людини; 2) світ професій; 3) ринок освітніх послуг; 4) ринок праці, молода людина може розпочати розробку особистого проекту професійного самовизначення.

Пропонується така професійно-особистісна модель розробки проектів професійного самовизначення:

1. Вивчення особистих схильностей і можливостей, потенційного покликання (профдіагностика, самодіагностика).
2. Ознайомлення зі світом професій за критерієм сумісності особистості з особливостями професії й умовою затребуваності даного виду діяльності на ринку праці, вибір професій, які відповідають можливостям людини.
3. Визначення головної мети – ким бути, чого досягти.
4. Розробити варіанти досягнення мети (набуття професій).
5. Із варіантів, які існують, вибрати особисту освітню траєкторію, оптимальний варіант набуття професії (де і як отримати освітні послуги).
6. Намітити варіанти пошуку роботи після здобуття освіти, шляхи професійного зростання.
7. Розробка запасних варіантів.
8. Розробка конкретних кроків з реалізації проекту професійного самовизначення, його життєвий цикл, управління часом, якістю.
9. Розпочати реалізацію проекту.

Отже, розв'язання проблем професійного самовизначення молоді може бути успішно досягнуто, на наш погляд, відповідною системою професійної орієнтації, в основу діяльності якої будуть покладені такі принципи: принцип повноти системності інформації, принцип

формування ключових компетентностей, принцип безперервності професійної орієнтації, принцип особистісно-орієнтованого підходу, принцип проектного підходу.

Послідовне застосування методів управління проектами безпосередньо до професійного самовизначення молоді дозволить вирішити головні завдання системи професійної орієнтації, підготовки молоді до професійного життя, життєвого самовизначення, розвитку професійного потенціалу.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни.-М: Мысль,1991.-299с.
2. Харченко Е.И.Ключевые компетенции как основа проектов реорганизации систем допрофессионального образования.// Управление проектами та розвиток виробництва. Збірник наукових праць.-2002.-№2 (5).-с.103-106
3. Харченко Е.И.Проблемы профессиональной ориентации молодёжи в условиях новой экономики. Зб. Наук. пр. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля.часть 2.-Луганск.-2002.-с.272-273.
- 4.Єгорова Є.В. Психологічне дослідження професійного самовизначення старшокласників з різним типом усвідомлення проблеми вибору професії. Розвиток педагогічної та психологічної науки в Україні.1992-2001.Зб.Наук. пр.до 10-річчя АПН України.Частина 1.-Харків, «ОВС».-2002.-с.384-394.
- 5.ПобірченкоН.А. Психологічний супровід неперервної професійної орієнтації учнівської молоді. Розвиток педагогічної та психологічної науки в Україні.1992-2001.Зб.Наук. пр.до 10-річчя АПН України.Частина 2.-Харків, «ОВС».-2002.-с.347-384
6. Романова Е.С., Решетина С.Ю. Профессиональная ориентация с позиции концепции самодиагностики// Прикладная психология.2001.-№3.-с.19-40
7. Пряжников Н. С. Профориентационные игры:проблемные ситуации, задачи,карточные методики: Учебно-методическое пособие для студентов фак. психологии гос. Университетов.-М.:Изд-во Моск. ун-та,1991.-87 с.
8. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодёжи.-Киев:Наукова думка,1988.-144с.
9. Рубинштейн С.Л.Основы общей психологии.-М.:Учпедгиз,1946.-701с.
10. Цехмістер Я.В. До проблеми допрофесійної підготовки учнівської молоді//Психологія і педагогіка.2000.-№1.-с.59-66.
- 11.Божович Л.И.Личность и ее формирование в детском возрасте: Психологические исследования.-М.:Просвещение,1968.-252с.
12. Божович Л.И.Этапы формирования личности в онтогенезе//Вопросы психологии.-1979.-№4.-с.23-24
- 13.Концепция профессионального самоопределения молодёжи: Проект(В.А.Полякова, С.Н.Чистякова и др.)//Педагогика.-1993.-№5.-с.33-37

14. Пряжников Н.С. Теоретико-методологические основы активизации профессионального самоопределения. Автореф. дис. докт. пед. наук: 3.00.01/Екатеринбургский гос.ун-т.- Екатеринбург,1995.-с.49

В статье рассматриваются некоторые проблемы организации системы профессиональной ориентации молодёжи в современном университете. Проведён анализ литературы по проблеме профессионального самоопределения и подхода к её решению. Деятельность системы профессиональной ориентации должна основываться на следующих принципах: полноты системности информации, формирования ключевых компетентностей, непрерывности профессиональной ориентации, личностно-ориентированного подхода к профессиональному самоопределению и проектного подхода. Предлагается профессионально-личностная модель разработки проектов профессионального самоопределения, что позволит решить главную задачу системы профессиональной ориентации: подготовки молодёжи к профессиональной жизни и её жизненному самоопределению.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, ключевые компетентности, профессиональное самоопределение, самодиагностика, модель, проектный подход, личностно-ориентированный подход.

In the article some problems in organizing professional orientation system of youth in modern university are examined. The analysis of literature on the problem of professional self-determination and ways of its solving is made. The work of professional orientation system should be based on the following principles: completeness of information systemacy, forming of key competencies, continuity of professional orientation, personal-oriented approach to the professional self-determination, project approach. The author suggests the professional and personal model of working out projects of professional self-determination that will allow to solve the main problem of professional orientation system: youth preparation for professional life and their self-determination.

Key words: professional orientation, key competences, professional self-determination, self-diagnostics, model, project approach, personality-oriented approach.

Савенко О.П. – старший викладач кафедри загальноосвітніх та фундаментальних дисциплін Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент В.Е. Краснопольський